

Jordi Puig i Martín (Àrea de Cultura i Educació, Ajuntament d'Olot, jordi.puig@olot.cat)

Jordi Quintana i Albalat (Universitat de Barcelona, jordi.quintana@ub.edu)

Paraules clau: cultura popular i tradicional, educació, inclusió, participació, diversitat

Introducció i conceptes clau

El concepte "cultura popular i tradicional" és de difícil definició i, de fet, les seves definicions han anat canviant contínuament des que el concepte existeix. Pel que fa a "cultura" i a "popular", de tothom és sabut que són paraules enverinades, usades sovint com a arma ideològica. Pel que fa a "tradicció", que semblaria més neutra, res més lluny de la realitat: com diu Prats (1995/2019), "*allò que entenem socialment per tradició no té gran cosa a veure (...), amb el que diuen els diccionaris. Les tradicions no existeixen fins que no són creades o seleccionades per a actuar com a referents simbòlics de les identitats, com a miralls que reflecteixen les idees i els valors que tenim sobre nosaltres mateixos*".

És evident, doncs, que aplegar els tres mots en un sol concepte és, com a mínim, una operació temerària (i d'aquí que de tant en tant es caigui en la temptació de buscar-li eufemismes, com "folk" o "d'arrel"). Ara bé, malgrat l'ambigüitat del concepte, és també evident que sí que existeix quelcom real que respon a aquest constructe (com diu l'aforisme sociològic, *allò que és socialment definit com a real és real en les seves conseqüències*). Així, quan sentim "cultura popular i tradicional", a molts ens ve al cap una actuació castellera, un aplec sardanista, un seguici de balls, bestiari i gegants de festa major, l'escudella de Nadal, les puntes de coixí, el concurs de xirigotes de Cadis, els fados d'Amália Rodrigues, el *Día de Muertos* mexicà, la festa jueva de Sucot, la festa de *San Froilán* o els *iftar* de les nits de Ramadà. Bé, aquests darrers, sempre i quan no afegim al concepte "cultura popular i tradicional" el quart mot impossible de definir, " catalana". En aquest cas, el consens inicial s'aniria esquerdant, i ben aviat dos bàndols començarien a esbatussar-se per veure què queda dins aquest conjunt d'expressions culturals, i què en queda fora. I, en aquest context de conflicte obert, segur que arribarien diversos antropòlegs provocadors amb les seves preguntes malicioses: les celebracions del Barça també són cultura popular i tradicional catalana? I el piromusical de la Mercè? I la música rap? I el *Halloween*? I el mocador amb el que es cobreixen el cap moltes catalanes musulmanes?

Deixem aquest debat obert, i observem ara una altra realitat. El nostre sistema educatiu és un punt de trobada de tota la nostra diversitat: funcional, sexual, cultural, econòmica, religiosa, ideològica... Però, com els mestres saben bé, compartir aula no és sinònim d'inclusió. Calen recursos, mesures i suports educatius. I, en aquest context, volem fixar-nos en dos elements de naturalesa diferent, però que caminen plegats. D'una banda, a les escoles i instituts fa uns anys que es debat sobre els nous sistemes i models didàctics, les metodologies emergents, la innovació fonamentada, que, com diu Cela (2002), ha de dialogar amb tradició pedagògica, i la importància dels eixos transversal com a centres d'interès o temes de projectes. I, de l'altra, la cultura popular i tradicional ha assolit un notable reconeixement com a eina altament motivadora i significativa

que facilita la contextualització dels aprenentatges i alhora promou la cohesió, la participació de (i des de) la diversitat, i la compartició, l'arrelament i el compromís mutu entre els centres educatius i l'entorn social i cultural on estan situats.

Ara bé, sabent com sabem que de les moltes definicions de "cultura popular i tradicional catalana" n'hi ha un bon grapat que no són inclusives, sinó restrictives i segregadores, podem donar per suposat que el sol abordatge de la cultura popular a l'escola és de per si una bona pràctica d'inclusió? I sabent com sabem que el sistema educatiu universal i obligatori, malgrat tot, és encara font de desigualtats, podem donar per suposat que tota actuació educativa relacionada amb la cultura popular tindrà com a fruit una reducció de la segregació a nivell social? No, de cap manera. Davant d'això, la nostra tesi és que escola i cultura popular es poden retroalimentar en la lluita contra la segregació, ja que perquè una cultura sigui inclusiva "és imprescindible [que hi hagi] un diàleg necessari, permanent i renovat dins l'escola i amb l'entorn, amb la voluntat de promoure una comunitat educativa acollidora i col·laboradora, i que valora a tots i cadascun dels alumnes" (Departament d'Ensenyament, 2015). I, per fer-ho possible, cal:

1. Que escola i cultura popular respectin les seves naturaleses pròpies: Escola i cultura popular són eines amb gran capacitat per transformar la realitat social en clau inclusiva. Però són dues realitats molt diferents, que han de tractar-se en peu d'igualtat. Ni la cultura popular són "reculls de cançons i balls infantils", ni l'escola és un lloc on publicitar les entitats culturals. Entendre les comunitats educatives com ecosistemes complexos, i la cultura popular com un teixit de coneixements, pràctiques i persones, és el primer i més necessari pas per a una bona entesa i treball multiplicador.
2. Que escola i cultura popular s'atreveixin a repensar-se a la llum de l'altre: Ja hem vist que definir "cultura popular i tradicional catalana" és complex. Però si posem l'alumne al centre, si partim de la seva participació relacionada amb els seus interessos i realitats personals i familiars, d'allò que té valor i sentit per cadascun d'ells (Coll, 2021), podrem descobrir noves formes de definir aquesta cultura popular i, més important encara, podrem treballar sobre ella a l'aula i a l'escola, i que després surti i s'expressi als carrers i a les cases. I, a l'inrevés: per què no deixem que les cultures populars, amb les seves persones, contradiccions i esperances, entrin a l'escola i a les aules? Potser descobrirem que hi ha altres maneres de fer escola, de ser escola.

I per això volem recordar que no cal començar de zero. Hi ha moltes escoles i instituts, i associacions i administracions públiques, que estan treballant activament per apostar per noves formes de col·laboració entre educació i cultura popular, en clau d'inclusió i de cohesió social. I hi ha moltes persones que, des de diversos enfocaments acadèmics, estan aportant reflexions i propostes al servei de l'escola i la cultura. I algunes d'elles es van trobar i van poder ser reconegudes i recollides com a accions i activitats de referència en el Fòrum d'Educació i Cultura Popular celebrat de gener de 2018 a Sant Andreu de Palomar (vegeu l'Annex 1).

Metodologia

En aquest cas, el que hem fet ha estat rellegir les aportacions teòriques i pràctiques del Fòrum d'Educació i Cultura Popular a la llum del repte de la diversitat i la inclusió, acompanyades d'algunes de les darreres aportacions del debat a nivell català sobre cultura popular i diversitat, que, entre altres, són la mesura de govern de l'Ajuntament de Barcelona (2022) i el monogràfic de

Canemàs coordinat per Cendra (2021). Davant d'això, les línies de treball que identifiquem i les reflexions i propostes associades recollides al Fòrum d'Educació i Cultura Popular, són les que hem detallat a l'Annex 2.

Conclusions

A partir de la relectura de les aportacions al Fòrum d'Educació i Cultura Popular (Generalitat de Catalunya i Ajuntament de Barcelona, 2018), observem que Trilla (2018, p. 26) ja es plantejava llavors que *"Educació i cultura són conceptes diferents però inseparables. De fet, amb tots dos conceptes s'expressen dimensions o moments diferents d'una mateixa realitat. L'educació és –entre d'altres coses, però fonamentalment– un procés d'adquisició de la cultura. I que cultura i educació són dos conceptes molt diferents però inseparables, ja que l'educació és una forma de transmissió de la cultura i aquesta segurament no sobreviuria sense l'educació. Les escoles són institucions culturals, son espais on es 'trafica' amb cultura, i les institucions culturals alhora són educatives"* (Generalitat de Catalunya i Ajuntament de Barcelona, 2018, p. 148).

Pel que fa al cas concret que aquí comentem, el de la relació entre escola i cultura popular i tradicional, i com intervé aquesta relació en termes d'exclusió i d'inclusió, hem identificat que:

- La relació entre escola i cultura popular i tradicional és una estratègia positiva en termes d'inclusió.
- La sola relació, però, no és necessàriament positiva: perquè ho sigui, cal que compleixi determinades condicions.
- La primera condició és que el món escolar (o educatiu) i el món de la cultura popular i tradicional, amb els seus agents, pràctiques i coneixements, treballin plegats. I que trepitgin físicament els espais que els són propis: que l'escola trepitgi el carrer, i que els agents de la cultura trepitgin, entrin a l'escola.
- La segona és que cal partir de l'alumne, cal posar l'alumne al centre. Cal partir d'allò que ja és la cultura popular i tradicional de l'alumne, per poder obrir-li el ventall de possibilitats d'altres expressions de cultura popular.
- La tercera és que no s'ha d'adaptar la cultura popular a l'escola, ni l'escola s'ha d'adaptar a la cultura popular, sinó que han de créixer plegades. Ha d'haver-hi un principi de simetria, que eviti tant la infantilització de les expressions culturals, com l'intent d'assimilació cultural per part dels l'alumnes.

Finalment, no volem acabar sense fer menció que, de 2018 ençà, alguns serveis educatius i centres educatius ha iniciat noves accions relacionades tant amb l'organització i participació en actes de cultura popular catalana, sobretot festius, alguns dels qual recollim a la bibliografia, com amb la incorporació d'altres manifestacions culturals diverses, que, com diu Rovira (2021, p. 105) van consolidant la ciutadania cultural, entesa com *"la capacitat per participar legítimament com a part de la cultura del país, tant perquè hi ha incorporació de persones novingudes a les pràctiques culturals tradicionals catalanes, com perquè s'incorporen nous grups, associacions i pràctiques culturals diverses a un marc de cultura popular compartit."*

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Cultures populars: dret a les pràctiques populars i tradicionals com a espais de participació i cohesió social. Mesura de Govern #3*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2022. Disponible a: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/126362/1/Mesura%233_CAT_o.pdf>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- AJUNTAMENT DEL PRAT DE LLOBREGAT. Remena la Nau. Compartir la cultura tradicional amb els centres educatius. A: *IntersECCions. Educació, Cultura, Comunitat*. El Prat de Llobregat: Ajuntament del Prat de Llobregat, Oficina Tècnica d'IntersECCions, 2021, p. 144-151. Disponible a: <<https://www.elprat.cat/sites/default/files/publicacio-interseccions-5anys.pdf>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- BALLESTÉ, Marc, SOLÉ, Anna; ISUS, Sofia; FERNÁNDEZ, Ares. The Solstice Fire Festivals in the Pyrenees: Constructing a Didactic Programme for Formal Education along with the Educational and Bearer Communities. A: *Heritage* 2022, vol. 5, núm. 3, p. 2519-2533. Disponible a: <<https://www.mdpi.com/2571-9408/5/3/131>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- BATALLER, Alexandre; GASSÓ, Héctor H.; MARTÍN, Antonio. (ed.). *Festa popular, territori i educació*. València: Universitat de València, 2017.
- CELA, Jaume. *Hauriem d'escoltar-nos millor i abandonar debats estèrils* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Consell Escolar de Catalunya, 20 de maig de 2022. Disponible a: <<http://consellescolarc.gencat.cat/ca/detall/noticia/Jaume-Cela>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- CENDRA, Oriol. (coord.). *Migracions, diversitat i cultura popular catalana*. A: Canemàs, 2021, núm. 22, p. 80-127. Disponible a: <https://interaccio.diba.cat/sites/interaccio.diba.cat/files/canemas_22_00_dossier_def_o.pdf>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- COLL, César. *Cal personalitzar l'aprenentatge* [en línia]. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2021. Disponible a: <<https://www.ub.edu/web/portal/ca/cesar-coll>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT. *De l'escola inclusiva al sistema inclusiu. Una escola per a tothom, un projecte per a cadascú*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament, 2015. Disponible a: <<https://educacio.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/colleccions/inclusio/escola-inclusiva/escola-inclusiva.pdf>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- Fòrum d'Educació i Cultura Popular [en línia]. 2017-2018. Disponible a: <<https://blocs.xtec.cat/educacioiculturapopular/presentacio/>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- GENERALITAT DE CATALUNYA; AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Fòrum d'Educació i Cultura Popular. Conclusions i experiències del Fòrum d'Educació i Cultura Popular*. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de Barcelona, 2018. Disponible a: <https://cultura.gencat.cat/web/.content/cultura_popular/07_publicacions/edicions_singulars/documents/S_D_ForumEduCultPopular.pdf>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- GIROUX, Henry; SIMON, R. *Pedagogía crítica y políticas de cultura popular* A: Giroux, Henry; McLaren, Peter. *Sociedad, cultura y educación*. Madrid: Miño y Dávila, 1998, p. 171-214.
- Identitats, arrels i tradicions* [en línia]. Girona: Diputació de Girona, Programes Pedagògics i Divulgatius, 2022. Disponible a: <<https://www.ddgi.cat/recursosPedagogics/identitat/>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- Maleta Fallaire* [en línia]. Berga: Servei Educatiu del Berguedà, 29 abril 2022. Disponible a: <<https://serveiseducatiu.xtec.cat/bergueda/maletes-pedagogiques/maleta-fallaire/>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- OLLER, Montserrat. *Transversalitat, currículum i Projecte de Centre*. A: *Perspectiva Escolar*, 2000, núm. 243, p. 12-20. Disponible a: <<https://blocs.xtec.cat/educacioiculturapopular/presentacio/>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].
- PRATS, Llorenç. *L'origen de les tradicions*. A: Prats, Llorenç. *Artificis culturals. Tradició, patrimoni, turisme*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2019, p. 215-216. Disponible a: <<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/149580>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022]. Obra original publicada el 1995.

Projecte en xarxa Remena la Nau [En línia. El Prat de Llobregat: Ajuntament del Prat de Llobregat. Disponible a: <<https://www.elprat.cat/accions/projecte-en-xarxa-remena-la-nau-curs-19-20>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].

ROVIRA, Marta. Cap a una ciutadania cultural? Cultures pròpies, apropiacions i reapropriacions a la Catalunya contemporània. A: *Canemàs*, 2021, núm. 22, p. 99-105. Disponible a: <https://interaccio.diba.cat/sites/interaccio.diba.cat/files/canemas_22_00_dossier_def_o.pdf>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].

Seminari de Cultura Popular a les escoles de Cervera [en línia]. Cervera: Agrupació Seny Major; Servei Educatiu de la Segarra, 2022. Disponible a: <<http://culturapopularescoles.org/>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].

TRILLA, Jaume. Relació entre educació i cultura popular. A: GENERALITAT DE CATALUNYA; AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Fòrum d'Educació i Cultura Popular. Conclusions i experiències del Fòrum d'Educació i Cultura Popular*. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de Barcelona, 2018, p. 26-32. Disponible a: <https://cultura.gencat.cat/web/.content/cultura_popular/07_publicacions/edicions_singulars/documents/SD_ForumEduCultPopular.pdf>. [Consulta: 1 d'octubre de 2022].

Annex 1: El Fòrum d'Educació i Cultura Popular

El 2017, per iniciativa de l'Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona i el Departament de Cultura i el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, es va iniciar un procés de reflexió i participació anomenat *Fòrum d'Educació i Cultura Popular. Recreació dels valors de la cultura popular a l'educació, en xarxa amb la societat* (Generalitat de Catalunya i Ajuntament de Barcelona, 2018), que va concloure amb un conjunt d'activitats públiques realitzades el gener de 2018, creant un espai on es van exposar i relacionar experiències, persones, mètodes, idees, enfocaments diferents, projectes innovadors, etc.

Hi van participar un bon nombre d'especialistes amb les seves ponències, i setze centres educatius i associacions de mares i pares d'alumnes, sis ajuntaments i deu associacions culturals amb les seves comunicacions, que es van organitzar al voltant de quatre eixos: 1. Quina cultura popular?, 2. Cultura popular i societat plural, 3. Cultura popular i mitjans de comunicació, i 4. Cultura popular i sistema educatiu.

El procés de participació i el desenvolupament del Fòrum va estar recolzat pel web *Fòrum d'Educació i Cultura Popular* (2017-2018), i les ponències i les comunicacions presentades van ser publicades per la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona (2017).

Annex 2: Línies de treball i reflexions i propostes associades recollides al Fòrum d'Educació i Cultura Popular

Línies de treball	Reflexions i propostes (citem els autors, el títol i la pàgina del document de Fòrum on trobar-ho)
<p>Que l'escola s'obri a la cultura popular:</p> <ul style="list-style-type: none"> • L'escola no ha d'infantilitzar la cultura popular, no ha de fer-ne versions escolars i/o moralitzants. • Cal obrir les portes de les escoles a les entitats i col·lectius formals i informals de cultura popular, i no pas que siguin els mestres qui ho ensenyin als alumnes. • L'escola ha de sortir del seu edifici i participar en els actes culturals de la comunitat, tot incentivant-los. • Cal buscar l'especificitat, l'arrelament i la contextualització, i defugir els estàndards. • S'ha d'apostar per la creativitat i la qualitat. 	<ul style="list-style-type: none"> • Moga: "L'adaptació de les expressions de la cultura popular al món educatiu" (p. 99) • Sala, Tomàs i Ojuel: "La cultura popular en l'educació infantil, primària i secundària" (pàg. 105) • Ojuel: "La cultura popular al batxillerat" (p. 114) • Adroher: "La cultura popular a la formació professional i ensenyaments artístics" (p. 116) • Ibarz: "La cultura popular, l'entorn i la comunitat educativa" (p. 125) • Guedea: "La cultura popular, l'entorn i les associacions de mares, pares i famílies d'alumnes" (p. 130) • Toro: "La cultura popular en l'educació en el lleure" (p. 134) • Gisbert i Quintana: "La cultura popular en la formació dels educadors i educadores" (p. 140) • Escola Montessori, Rubí: "Apadrinem el nostre patrimoni: ball de gitanes de Rubí" (p. 167) • Escola l'Albiol, St. Julià de Cerdanyola: "Apadrinem el nostre patrimoni: La Fia Faia" (p. 172) • SE del Ripollès: "Trobada de música tradicional del Ripollès" (p. 206) • Col·legi St. Ermengol, Andorra la Vella: "El taller de música popular" (p. 210) • CRP Vallès Oriental I: "MusicTAC: Giravoltes" (p. 222) • Diverses escoles: "Trenta anys de Festa Major a les escoles de Sarrià" (p. 231) • Servei de Cultura i Servei d'Educació, Ajuntament de Sabadell: "El fanalet per anar a rebre els Reis d'Orient a la cavalcada" (p. 245) • AIPCC: "Ball de bastons a les escoles de primària" (p. 263)
<p>Que la cultura popular s'obri a l'escola:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cal partir de l'alumne (personalització, interessos, participació, reconeixement de la diversitat, arrels pròpies i/o familiars, allò que li és significatiu, etc.). • Cal implicar la comunitat educativa amb treball conjunt i en xarxa (Centre, AMPA o AFA, PAS, Serveis Educatius, administració educativa, entitats de lleure, etc.). • És important suggerir noves formes i formats, diversificacions, innovacions, integrar les arts (plàstiques, musicals, corporals, etc.), que puguin generar noves pràctiques. 	<ul style="list-style-type: none"> • Rodríguez i Pujol: "La cultura popular en les entitats i associacions (com a educadores)" (p. 76) • Cugat i Lara: "Cultura popular i mitjans de comunicació" (p. 85) • Moga: "L'adaptació de les expressions de la cultura popular al món educatiu" (p. 99) • Sala, Tomàs i Ojuel: "La cultura popular en l'educació infantil, primària i secundària" (p. 105) • Ojuel: "La cultura popular al batxillerat" (p. 114) • Adroher: "La cultura popular a la formació professional i ensenyaments artístics" (p. 116) • Ibarz: "La cultura popular, l'entorn i la comunitat educativa" (p. 125) • Guedea: "La cultura popular, l'entorn i les associacions de mares, pares i famílies d'alumnes" (p. 130) • Toro: "La cultura popular en l'educació en el lleure" (p. 134)

	<ul style="list-style-type: none"> • Gisbert i Quintana: "La cultura popular en la formació dels educadors i educadores" (p. 140) • Pallejà: "Gegants i gegantons també van a l'escola" (p. 182) • Agrupació Seny Major i SE de la Segarra: "El seminari de cultura popular a les escoles de Cervera" (p. 191) • Assoc. Cultural Guixanet: "Treballem la Festa Major a l'escola. La Festa Major de Tàrrega" (p. 259) • Tataret: "El conte com a eina de transmissió de la cultura tradicional" (p. 271) • Coord. de Colles Castelleres de Catalunya: "La Colla Castellera de la Canalla Lectora" (p. 274) • Jordana: "Dansa a l'escola, un projecte per posar la dansa tradicional a l'abast de les escoles" (p. 283)
<p>Que l'escola es repensi a la llum de la cultura popular:</p> <ul style="list-style-type: none"> • L'escola ha d'arrelar-se al seu territori (barri, poble...) concret, és barri, és poble. • Ha de vincular la seva acció en cultura popular al seu Projecte Educatiu de Centre (PEC), el Pla General Anual (PGA), la Memòria Anual (MA) i les Programacions de nivell, al Pla Educatiu d'Entorn, si n'hi ha, i els principis de les Ciutats Educadores, si s'escau. • Cal que s'obri a la intergeneracionalitat. • L'escola ha de tenir consciència que és cultura, que l'escola és un agent cultural, i com a tal fa, proposa, revisa, etc. 	<ul style="list-style-type: none"> • Trilla: "Relació entre educació i cultura popular" (p. 26) • Figueras i Gutiérrez: "Tocant el cel amb la mà" (p. 177) • Escola Mestre Agustí Barberà, Amposta: "Festa del Mercat a la Plaça" (p. 187) • Diversos autors: "La Corrandescola a Vilafranca del Penedès" (p. 217) • Associació Cultural Botafocs: "La cultura popular creada des de l'escola pública" (p. 267)
<p>Que la cultura popular es repensi a la llum de l'escola:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Estem en un món interconnectat, on sempre cal partir de la transversalitat i tenir en compte els moments d'intersecció disciplinària (Oller, 2000). • El nostre món és un món divers, on la diversitat no és un element més, sinó un punt de partida i de respecte. • La cultura popular, com l'escola, és un mitjà i no un fi. • La igualtat d'oportunitats, com a principi i com a horitzó, ha de ser irrenunciable. • Cal sempre tenir consciència dels eixos de desigualtat. 	<ul style="list-style-type: none"> • González i Lundsteen: "La incorporació de noves expressions de cultura popular" (p. 63) • Ghali i Iglesias: "Cultura popular, pluralitat religiosa laïcitat" (p. 70) • Diversos autors: "El flabiol a l'escola" (p. 196) • Pedrol i Balagué: "La glosa com a eina educativa" (p. 213) • Capdevila: "Tallers pedagògics per a grups amb diversitat funcional" (p. 237) • Ajuntament de Sabadell: "Els nois i noies tenen la paraula: construïm la Festa Major" (p. 249)